
Réveilstudie en het was vooral P.L. Schram die vanaf 1974 nieuwe impulsen gaf aan het onderzoek. Dankzij hem kwam er veel meer oog voor de internationale inbedding van het Réveil en werd de tijdsperiode, die Kluit voor het Réveil had aangehouden, verruimd. Na Schram zette J. Vree zich in voor een 'fenomenologische verbreding van het Réveilonderzoek.' Het Réveil werd niet langer beschouwd als min of meer 'losstaand' verschijnsel, maar als onderdeel van de complexe geschiedenis van theologie, kerk en politiek in de negentiende eeuw. Ook ontstond er een discussie over het 'Réveilbegrip' door toedoen van J. van Eijnatten. Hij stelde o.a. dat 'de tamelijk kritiekloze aanvaarding van Bilderdijk als geestelijke voorzaat van gereformeerden en hervormden voortkwam uit de behoefte aan een held in de strijd tegen het dominante liberalisme en later in het hoogtij van de verzuiling.' Aan het einde van zijn bijdrage wijst Van Lieburg op recente ontwikkelingen. Hij noemt o.a. de studies van A. Houkes en M. Janse, die niet gedreven werden door geestelijke affiniteit met het Réveil, maar uitmendend onderzoek verricht hebben 'over het Réveil zonder een focus op het Réveil.' Van dit soort onderzoeken verwacht Van Lieburg ook voor de toekomst winst. Uitdagend is de slotbeschouwing van Herman Paul. Deze wijst op een nieuwe koers als het gaat om bestudering van het Réveil. '*Het Réveil en de civil society*: mooi onderwerp. Maar waarom niet *De civil society en het Réveil*? Bestudeer het Réveil vanuit de optiek van de civil society, diaconaat, welzijnswerk of *caring power* – een term waarmee Annemieke van Drenth de vaak religieus gemotiveerde, maar seculier georganiseerde zorg voor zwakken in de negentiende-eeuwse samenleving aanduidt. Daarmee komt het Réveil in het blikveld van allerlei historici die zich met negentiende-eeuwse samenlevingen bezighouden...' Zou het Réveilonderzoek op deze manier onderdeel kunnen worden van een meer algemeen historisch onderzoek? Het valt op dat Jan de Bruijn in de bijlage over het ontstaan van het Réveil-Archief opmerkt dat bij alle waardering voor het nieuwe 'wij er goed aan doen onze wortels niet te vergeten' en vervolgens beschrijft waarom en hoe het Réveil-Archief werd opgericht. Dat doet een levendige discussie vermoeden over de uitgangspunten voor verder onderzoek, waarin weidse perspectieven en oorspronkelijke idealen samengaan.

Het boek eindigt met een bijlage over de samenstelling van de collectie van de Stichting Réveil-Archief door Klaas van der Hoek. Al met al een aanwinst voor de geschiedschrijving van het Réveil als religieus-maatschappelijke beweging in de negentiende eeuw. En inderdaad, dit boek smaakt naar meer. –

¶ Jos Palm, *Moederkerk. De ondergang van rooms Nederland*, Amsterdam/Antwerpen: Contact, 2012, 269 pagina's, ISBN 978 90 254 3760 2, €19.95

¶ Lodewijk Winkeler (Nijmegen)

'De reden dat ik *Moederkerk* heb geschreven is dat de modernisering van de katholieke kerk altijd is beschreven door historici die er welwillend tegenover stonden. Maar er waren ook mensen, zoals mijn ouders, die hun wereld zagen instorten. Zij waren de verliezers van de modernisering. Hun verhaal wilde ik vertellen: de mooiste geschiedenis is die van de verliezers.' Aldus Jos Palm in een interview met *NRC/Handelsblad*, 10 februari 2012. Zijn boek *Moederkerk* heeft in de pers veel aandacht getrokken, maar verdient, nu de stofwolken wat zijn neergedaald, nog steeds een bespreking.

Palm doet in zijn voortreffelijk geschreven boek – hij is tenslotte een ervaren journalist – het verhaal van zijn familie, van zijn grootmoeder tot en met dat van zijn broers en zussen. Maar vooral het verhaal van zijn ouders. Het is een triest verhaal, bizar zelfs, ware het niet dat het gesloten katholicisme van de jaren dertig tot zestig er als door een vergrootglas in wordt beschreven. Palms grootmoeder mocht niet trouwen met de man van haar keuze. Het huwelijk met een man die pedofiel bleek te zijn werd haar opgedrongen. Gescheiden, met twee kinderen, trok zij weer in bij haar ouders, in de kosterswoning naast de kerk. Het regime werd bepaald door haar autoritaire vader. Dochter Greetje, Palms moeder, mocht ook op haar beurt niet trouwen met de jongen van haar keuze – hij was protestant – en werd gekoppeld aan Piet, de vader van Palm. Piet was devotioneel tot aan het absurde toe. Palm schrijft er wat gedistantieerd over, maar dat iemand op jonge leeftijd zijn verjaardag verplaatst naar het feest van Maria Hemelvaart (15 augustus) ben ik met al mijn kennis van het katholicisme nog nooit tegengekomen. Het